

การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 จังหวัดนนทบุรี The Design of Cultural Space in Participation of Koh Kret Village Moo 1 community, Nonthaburi

ณัชชา โลหะปิริยกุล¹ พรชัย โลหะปิริยกุล² รุจ รัตนพาหุ³ วีรวรรณ สระทองห้อย⁴
พัลลยม หวงนาค⁵ สมชาย ธีรภาพสกุลวงษ์⁶ และ วราภรณ์ บุตรจันทร์^{7*}

¹⁻⁷อาจารย์

คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ, จังหวัดนนทบุรี, 11000

Natcha Lohapiriyakul¹ Pornchai Lohapiriyakul² Ruj Rattanapahu³ Weerawan Sathonghoy⁴
Phanyamon Hangnak⁵ Somchai Teerapapsakunwong⁶ and Waraporn Bootchan^{7*}

¹⁻⁷Lecturer

Faculty of Engineering and Architecture, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi,
Nonthaburi, Thailand, 11000

*Email :waraporn.b@rmutsb.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ การสร้างแนวคิดในการออกแบบเพื่อพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน และการบูรณาการการเรียนการสอนด้านสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยมีขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาคือ บริเวณหมู่ 1 ของเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีวิธีการดำเนินการแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้ 1) ศึกษารวบรวมข้อมูลของพื้นที่และชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และสังเคราะห์ภูมิสังคมเพื่อการออกแบบแนวความคิด 2) สรุปแนวคิดและนำเสนอรูปแบบในการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน การศึกษาได้นำแนวคิดเรื่อง “พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space)” มาใช้ในการออกแบบปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนให้รองรับความต้องการด้านการท่องเที่ยว ผลลัพธ์ของงานวิจัยนี้ เพื่อเป็นแนวทางการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการเชื่อมโยงระหว่างที่ตั้งทางกายภาพ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ การพัฒนาควรเน้นการอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ซึ่งส่งผลต่อการออกแบบพื้นที่วัฒนธรรมและกิจกรรมของชุมชน รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรม, กระบวนการออกแบบ, พื้นที่ทางวัฒนธรรม, การมีส่วนร่วมกับชุมชน

Abstract

The objective of this research is to develop design concepts for transforming tourist areas into cultural spaces through community collaboration while integrating architectural education to generate new knowledge. The research focuses on Village Moo 1 in Koh Kret, Nonthaburi Province. The methodology is divided into two phases: (1) studying and analyzing the area and community, conducting an elementary analysis of the data, and synthesizing social geography to formulate design concepts; and (2) summarizing concepts and design guidelines for cultural spaces through community collaboration. This study employs the concept of “cultural space” in the design process to enhance the physical environment of the community, making it more compatible with tourism demands. The findings of this research provide guidelines for creating cultural spaces that reflect the interaction between physical location, culture, and economy. The development should prioritize preserving the community’s

unique identity through active participation, which influences the design of cultural spaces and community activities, including efforts to promote sustainable cultural tourism.

Keywords: Architecture, Design Process, Cultural Space, Community Participation

Received: May 16, 2024; **Revised:** September 17, 2024; **Accepted:** March 4, 2025

1. บทนำ

เกาะเกร็ดมีลักษณะที่ตั้งเป็นเกาะล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองลัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ได้แก่ ไทย จีน มลายู และมอญ มีสภาพแวดล้อมของชุมชนที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อของกลุ่มวัฒนธรรมที่หลากหลายที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามพัฒนาการของเมืองและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว (องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ด, 2562) ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนนทบุรี อย่างไรก็ตาม การเติบโตอย่างรวดเร็วและการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวโดยที่ไม่มีการบริหารจัดการ ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพและวัฒนธรรม ขาดข้อตกลงร่วมในการสร้างกฎระเบียบร่วมกันในชุมชน และขาดการสะท้อนอัตลักษณ์ที่มาจากชุมชนเพื่อเชื่อมโยงการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาและสำรวจพื้นที่ชุมชนเกาะเกร็ดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะชมรมกลุ่มรักษ์มอญ พบว่า ชุมชนมีความต้องการในการจัดตั้งถนนสายวัฒนธรรมตามค่านิยมบริเวณพื้นที่หมู่ 1 เพื่อฟื้นฟูการท่องเที่ยวภายในชุมชนหมู่ที่ 1 มีจุดประสงค์เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและสร้างเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ เพื่อสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม อีกทั้งยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ (แดนชัย ไพรสมนต์, 2557) เพื่อส่งเสริมและดึงดูดความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว และยังสร้างจิตสำนึกที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนให้เกิดหวงแหนต่อมรดกที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่งกระบวนการพัฒนาที่ดีต้องมุ่งหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน มุ่งสร้างให้เกิดความสามัคคีโดยมองถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งและสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง อีกทั้งการสร้างพื้นที่ทางภูมิวัฒนธรรมยังบรรลุไปถึงคุณภาพของสุนทรียภาพภายในชุมชนเกาะเกร็ด ซึ่งช่วยให้พื้นที่ที่มีความเป็นระเบียบและสะอาดมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวและการบริการบนฐานทรัพยากรเกษตรและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของจังหวัดนนทบุรี โดยการพัฒนาวัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงคุณค่าการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ เกาะเกร็ดยังมีศักยภาพทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะความโดดเด่นทางกายภาพและเอกลักษณ์พื้นที่ รวมถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ ดังนั้น การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมและมีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวและการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่

ด้วยความตระหนักถึงคุณค่าทางภูมิสังคมในหลาย ๆ รูปแบบและการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ของชุมชนเกาะเกร็ด งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเพื่อสังเคราะห์ภูมิสังคมควบคู่ไปกับการออกแบบแนวความคิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด นำไปสู่กระบวนการพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน แนวทางในการแก้ไขปัญหาหนึ่งเป็นการพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนและมีความสัมพันธ์กับการเติบโตของเมือง โดยที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่ด้วยการใช้แนวความคิด “พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space)” ในกระบวนการศึกษาและออกแบบอย่างเป็นระบบจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและสถาบันการศึกษา

2. วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างแนวคิดในการออกแบบพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

3. วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 การประเมินคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรม หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) มีการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเกาะเกร็ด (แดนชัย ไพรสมนต์, 2557) ได้ทำการประเมินคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด ที่จะเป็นตัวกำหนดแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนเกาะเกร็ด ในขั้นตอนนี้นี้จึงเป็นขั้นตอนการดำเนินการที่ทางคณะวิจัยได้ทำการสรุปประเด็น ความสำคัญ และคุณค่าทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมในภาพรวม โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (Historic Value) ประวัติศาสตร์อันยาวนานที่บอกเล่าถึงชีวิตและวัฒนธรรม แสดงผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แสดงให้เห็นถึงจุดกำเนิดและการพัฒนาการของชุมชนเกาะเกร็ด

2) ด้านคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และความงาม (Aesthetic Value) คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพเป็นคุณค่าทางด้านความงามที่เห็นด้วยสายตาในรูปแบบของรูปทรง (Form) สัดส่วน (Scale) สี (Color) พื้นผิว (Texture) และวัสดุ (Material) รวมไปถึงการสัมผัสและการรับรู้ในประเภทอื่น ๆ ทั้งที่เป็นนามธรรม (Intangible) อีกด้วย คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่กรณีศึกษานั้น แสดงออกมาในรูปแบบของ "ภูมิทัศน์เมือง" (Urban Landscape) แต่ไม่ใช่ภูมิทัศน์เมืองที่เต็มรูปแบบ หากเป็นภูมิทัศน์เมืองที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมหรือภูมิทัศน์แบบ "กึ่งเมืองกึ่งชนบท" (Semi-Urbanism) รูปทรงของพื้นที่ (Land Form) เกิดจากการปรับพื้นที่เพื่อตอบสนองความต้องการทางวัฒนธรรม เนื่องจากภูมิประเทศของพื้นที่ตั้งเป็นพื้นที่ริมน้ำ

3) ด้านคุณค่าทางเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น (Rarity and Uniqueness Value) เนื่องจากชุมชนริมน้ำเกาะเกร็ดเป็นย่านที่มีลักษณะแตกต่างจากชุมชนอื่นค่อนข้างชัดเจน ประกอบไปด้วยอาคารบ้านเรือนในแบบเก่า และมีการผสมผสานทางรูปแบบสถาปัตยกรรมในสามเชื้อชาติ โดยอาคารที่สร้างติดต่อกันไปตลอดแนวถนนสามารถเป็นที่จดจำได้ง่าย นอกจากนี้ ยังมีความเป็นเอกลักษณ์ในเรื่องของตลาดลอยน้ำแบบของชาวมอญที่มีลักษณะตลาดลอยน้ำและอ่อนช้อย รวมไปถึงกิจกรรมทางการค้า โดยเฉพาะอาหารพื้นถิ่นและขนมโบราณต่าง ๆ ที่ยังมีขายในชุมชน

4) ด้านคุณค่าทางสังคม (Social Value) ชุมชนมีความหลากหลายทางความเชื่อแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี และแม้จะเป็นย่านชุมชนเมือง แต่ลักษณะทางสังคมของคนในชุมชนยังคงมีลักษณะแบบเครือญาติที่หลงเหลืออยู่บ้าง หรือเป็นสังคมที่มีเพื่อนบ้านคอยพึ่งพาอาศัยกัน รวมไปถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณี และวัฒนธรรมในการค้าขาย โดยในชุมชนมีแหล่งทำเครื่องปั้นดินเผาเก่าแก่หลายแห่งที่มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งนอกจากจะมีคุณค่าในแง่ต่าง ๆ ของชุมชนเจ้าของพื้นที่แล้ว ยังมีคุณค่าในแง่การศึกษาและการสร้างความเข้าใจถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวชุมชนเกาะเกร็ดเป็นอย่างดี

พื้นที่ที่เป็นที่เกื้อหนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ (Cultural Space) เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Lynch, 1981; Jackson, 1984) เน้นถึงความเป็นสาธารณะว่าเป็นโครงสร้างของการพัฒนาวัฒนธรรมมวลชนให้เอื้อกัน ซึ่งทั้งนี้มักออกแบบชุมชนเมืองและภูมิสถาปนิกมักใช้ลำดับความเป็นสาธารณะในการระบุลักษณะพื้นที่ โดยขยายความหมายจากกายภาพสู่ส่วนที่เป็นพฤติกรรมในเชิงมนุษยศาสตร์มากขึ้น กิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในเมืองในพื้นที่สาธารณะเหล่านี้จึงนับเป็นส่วนหนึ่งของดัชนีชี้วัดความเป็นเมืองน่าอยู่ จะเห็นได้ว่าเมื่อเมืองมีความเจริญถึงระดับหนึ่ง มีโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพอย่างพอเพียงแล้ว สวนสาธารณะ ลานคนเมือง และภูมิทัศน์วัฒนธรรมเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น

3.2 แนวคิดในการรังสรรค์พื้นที่ทางวัฒนธรรม

พื้นที่ทางวัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่ที่สะท้อนถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ของชุมชนหรือสังคม โดยพื้นที่ดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางสำหรับการอนุรักษ์ เผยแพร่ และส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นหลัง (Smith, 2006) พื้นที่ทางวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน (UNESCO, 2003)

แนวคิดในกระบวนการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรม (จิตติสุข วัฒนะ, 2557) ได้สังเคราะห์แนวคิดดังนี้ 1) การรับรู้ หมายถึง การแปลความหมายจากการสัมผัส โดยเริ่มตั้งแต่การมีสิ่งเร้ามากระทบกับอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า และส่งกระแสประสาทไปยังสมองเพื่อการแปลความ 2) กระบวนการของการรับรู้ เป็นกระบวนการที่คาบเกี่ยวกันระหว่างเรื่องความเข้าใจ (Understanding) การคิด (Thinking) การรู้สึก (Sensing) ความจำ (Memory) การเรียนรู้ (Learning) และการตัดสินใจ (Decision Making) 3) กลยุทธ์ด้านการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้และการจัดการการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ชุมชน และนักท่องเที่ยว

พื้นที่ทางวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ที่รวบรวมและสะท้อนถึงเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิถีชีวิตของชุมชนหรือกลุ่มคน โดยพื้นที่เหล่านี้มักมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสู่คนรุ่นหลัง ทั้งยังเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมและสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง พื้นที่ทางวัฒนธรรมยังสามารถทำหน้าที่เป็น "พื้นที่ปฏิสัมพันธ์" ซึ่งเชื่อมโยงผู้คนและชุมชนเข้าด้วยกันโดยการจัดกิจกรรมหรือแสดงนิทรรศการที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม แนวคิดดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการออกแบบและบริหารพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ชมพูนุท พงพูนพิน, 2561)

แนวคิดของพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้ขยายตัวเพื่อรวมเอาการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย เช่น การอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์ การพัฒนาสถานที่จัดกิจกรรมทางศิลปะ และการสร้างสรรค์พื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมจึงควรคำนึงถึงการสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกเดิมและการสร้างพื้นที่ใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน

3.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนกับการท่องเที่ยว

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นแนวคิดที่เน้นให้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างมากในบริบทของเกาะเกร็ด หมู่ 1 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่โดดเด่น

องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืนที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น จากงานวิจัยของ ญัฐกานต์ เพ็งหาพันธ์ (2554)

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (Creighton, 2005) เป็นกระบวนการออกแบบพื้นที่สาธารณะที่มีประสิทธิภาพ การรวบรวมข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หลักการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มองชุมชนเป็นศูนย์กลางหรือฐานเพื่อกำหนดทิศทาง แผนงาน แผนปฏิบัติการของตนเอง โดยดำเนินการพร้อมกันทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมนั้น จึงทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาแบบองค์รวมและเกี่ยวกับกลุ่มคนต่าง ๆ มากมาย เมื่อมองในบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวจึงควรมีหลักการร่วมกัน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism: CBT) เป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นและผู้มาเยือนในการที่จะดูแลรักษาทรัพยากรด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน

สร้างการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (กาญจนา แสงลัมสุวรรณ และศรัณยา แสงลัมสุวรรณ, 2555) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขั้นตอนการพัฒนาการตลาด การเสนอรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวให้มีความสมดุลในมิติทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ อันจะนำไปสู่การจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับความต้องการและอัตลักษณ์ของชุมชนเอง กระบวนการนี้ช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวสะท้อนอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแท้จริง การนำแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวมาใช้อาจจะช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนและความเข้มแข็งของชุมชน รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

4. วิธีการศึกษา

4.1 วิธีการศึกษา

ในงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นเกี่ยวกับการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเกาะเกร็ด จ.นนทบุรี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้วิธีวิจัยและพัฒนาด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน โดยการศึกษาวิจัยแบ่งวิธีการดำเนินการไว้ 2 ระยะ ดังนี้

1) ระยะที่ 1 ศึกษารวบรวมข้อมูลของพื้นที่และชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และสังเคราะห์ภูมิสังคมเพื่อการออกแบบแนวความคิด

- ศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้นโดยดำเนินการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกกับหัวหน้าชมรมคนรักชมรมอยู่เกี่ยวกับขอบเขตโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการ และวิเคราะห์การเชื่อมโยงพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับโครงการ
- วางแผนจัดทำเครื่องมือแผนที่ชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 ตลอดระยะทาง 950 เมตร และดำเนินการจัดประชุมย่อยภายในชมรมคนรักชมรมอยู่ หรือมีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกกับกลุ่มชมรม เพื่อทราบถึงศักยภาพและความต้องการทำความเข้าใจถึงเป้าหมายร่วมกันของโครงการและเพื่อประเมินระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน
- การสังเคราะห์ภูมิสังคมจากความต้องการภาคที่เกี่ยวข้อง และลงพื้นที่สำรวจ โดยการสำรวจข้อมูลด้านกายภาพ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชน ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ดเพื่อนำเสนอต่อภาคีที่เกี่ยวข้อง โดยการระดมสมองที่จัดขึ้นจากการประชุมย่อยและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
- ดำเนินการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมจากการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง
- เสนอแนวทางและรูปแบบในการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมต่อชุมชน เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อนำข้อคิดเห็นมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนโดยจัดประชุมย่อยและนำผลการออกแบบที่ได้ไปสู่การพัฒนาพื้นที่จริง

2) ระยะที่ 2 สรุปแนวคิดและรูปแบบในการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน

4.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเรื่องการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 จังหวัดนนทบุรี แบ่งตามกระบวนการออกเป็น 4 กลุ่มตามกระบวนการวิจัย ได้แก่ กลุ่มประชากรผู้มีส่วนร่วมรังสรรค์วัฒนธรรมพื้นถิ่น กลุ่มประชากรที่มีส่วนร่วมกันรังสรรค์วัฒนธรรมพื้นถิ่น ทั้งชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องในการวิจัยสามารถจำแนกรายละเอียด ได้แก่

1) ชุมชนกลุ่มรักษามรดกเกาะเกร็ด หมู่ 1 จำนวน 60 คน เป็นกลุ่มประชากรในพื้นที่เกาะเกร็ด ส่วนใหญ่อยู่ในขอบเขตของหมู่ที่ 1 ตำบลเกาะเกร็ด นำโดยผู้นำกลุ่มรักษามรดก คุณพงษ์พันธุ์ ไชยนิล เป็นผู้ริเริ่มชักชวนชุมชนหมู่ที่ 1 ก่อตั้งชมรมรักษามรดกขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูการท่องเที่ยว เริ่มนำร่องในพื้นที่หมู่ 1 ต่อมาได้จัดทำโครงการถนนสายวัฒนธรรมยามค่ำคืน ทางกลุ่มได้ประชุมวางแผนอย่างต่อเนื่องและประสานงานต่อภาคีเครือข่ายผู้สนับสนุนเพื่อพัฒนาโครงการของชมรม

2) องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ด หน่วยงานภาครัฐประจำท้องถิ่น ผู้เข้ามารับทราบข้อมูล ให้การอนุมัติรับรองกิจกรรมที่เกิดขึ้นในขอบเขตรับผิดชอบพื้นที่

3) ผู้สนับสนุนกลุ่มรักษามรดก หน่วยงานภาคเอกชน ผู้รับทราบข้อมูลและให้การสนับสนุนด้านงบประมาณสำหรับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในกลุ่มรักษามรดก

4) กลุ่มนักวิจัย กลุ่มนักวิจัยเป็นอาจารย์ในสาขาวิชาสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม จำนวน 8 คน สังกัดในสถาบันอุดมศึกษา และกลุ่มนักศึกษาผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยและให้บริการด้านวิชาการ จำนวน 78 คน จากการบูรณาการเรียนการสอนสู่การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับกระบวนการวิจัย

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ของการวิจัย โดยแบ่งเครื่องมือเป็น 3 รูปแบบ คือ

1) การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (Group Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อเก็บข้อมูลประวัติความเป็นมาของโครงการถนนสายวัฒนธรรมยามค่ำคืน ข้อมูลทางด้านสังคม ศิลปะ และวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1 และข้อมูลความคิดเห็นและข้อเสนอแนะแนวทางการออกแบบพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จากการจัดประชุมย่อย (Focus Group Discussion) ซึ่งแบ่งออกเป็น ดำเนินการกับกลุ่ม 3 กลุ่ม คือ (1) ชมรมคนรักษามรดก (2) ประชาชนในพื้นที่ (3) นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

2) การสำรวจ แผนที่ขอบเขตของโครงการ และภาพถ่ายทางอากาศ วัดระยะในพื้นที่ในการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ทางสัญจรพื้นที่ หมู่ที่ 1 เพื่อให้เกิดพื้นที่ท่องเที่ยววัฒนธรรม ตลอดระยะทาง 950 เมตร เชื่อมโยงพื้นที่กิจกรรม และส่งเสริมให้พื้นที่หน้าบ้านของชุมชนเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม โดยการจัดทำแผนที่แสดงผังบริเวณ หมู่ที่ 1 แสดงอาณาเขตบริเวณร้านค้า และบ้านพักอาศัยของชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

3) แบบจำลองภาพในการออกแบบปรับปรุงพื้นที่ จากกระบวนการออกแบบด้วยโปรแกรมพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมที่ช่วยในการออกแบบและแบบจำลองผลการออกแบบ

4.4 การศึกษาและวิธีการเก็บข้อมูล

การสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะได้ข้อมูลมาใช้ในการวิจัย แบ่งข้อมูลตามลักษณะวิธีการในการเก็บข้อมูลของแหล่งข้อมูลได้ 2 วิธี คือ

1) การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นการเก็บข้อมูลพื้นที่ชุมชน และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยใช้เครื่องมือแผนที่ชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 ตลอดระยะทาง 950 เมตร การสังเกตการณ์ทางกายภาพ และแบบสัมภาษณ์แบบกลุ่ม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชน ที่มีทัศนคติต่อกระบวนการดำรงชีวิต และวัฒนธรรม ทั้งในมิติของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

กรอบเวลาในการเก็บข้อมูลในช่วงพฤศจิกายน 2561 ถึง ตุลาคม 2562 ตามช่วงของงบประมาณการสนับสนุนทุนการวิจัยจากสำนักงาน คณะกรรมการส่งเสริม วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกว.)

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลที่ได้จากภาคเอกสารและภาคสนามมาทำการวิเคราะห์ถึงวัฒนธรรมพื้นถิ่น ประโยชน์ใช้สอย มุมมอง และภูมิสังคมของชุมชนเกาะเกร็ด ตามวัตถุประสงค์ คือ เพื่อสร้างแนวคิดในการออกแบบพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่มีความเหมาะสมต่อบริบทของชุมชน โดยใช้วิธีการรวบรวม ข้อมูลมาวิเคราะห์ และทำการสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเสนอแนะแนวคิดและรูปแบบที่ตอบสนองกับบริบทของชุมชน เพื่อฟื้นฟูการท่องเที่ยวในพื้นที่หมู่ 1 ตามแผนโครงการถนนสายวัฒนธรรมยามค่ำคืน จากกระบวนการรังสรรค์วัฒนธรรมพื้นถิ่นสู่การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความ (Interpretation) ซึ่งได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม ข้อมูลความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากการจัดประชุมย่อย (Focus Group Discussion)

5. ผลการศึกษา

5.1 ผลการสำรวจพื้นที่ทางวัฒนธรรมชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1

1) ด้านที่ตั้งและกายภาพพื้นที่ ที่ตั้งและภูมิประเทศเกาะเกร็ด ตั้งอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา โดยถูกล้อมรอบด้วยแม่น้ำและคลองลัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเน้นการกระจายตัวตามพื้นที่ริมน้ำ และพื้นที่เกษตรกรรมด้านในของเกาะ โครงสร้างทางกายภาพ หมู่ที่ 1 ของเกาะเกร็ดเป็นศูนย์กลางกิจกรรม มีความหนาแน่นของชุมชนสูง บ้านเรือนสร้างตามแนวแม่น้ำและถนนสายหลัก โดยอาคารส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรม 1-2 ชั้น ผสมผสานศิลปะสามเชื้อชาติ (ไทย, มอญ, จีน) ซึ่งโดดเด่นในลวดลายฉลุแบบช่างมอญที่มีความคม และอ่อนช้อย โครงสร้างพื้นฐานมีสถานที่สำคัญ เช่น วัด โรงเรียน ท่าเรือ เตาเผาโบราณ และพื้นที่ค้าขายริมแม่น้ำ รวมถึงทางสัญจรหลักที่ขนานกับแม่น้ำ และทางสัญจรย่อยเชื่อมเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม

2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม หลากหลายทางวัฒนธรรม ชุมชนเกาะเกร็ดประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ได้แก่ ไทย จีน มลายู และมอญ โดยเฉพาะกลุ่มมอญที่ยังคงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวมอญ ความศรัทธาในพุทธศาสนาแสดงผ่านการแต่งกาย การใช้ภาษามอญ อาหารพื้นบ้าน และคติความเชื่อ รวมถึงประเพณีสำคัญ เช่น ประเพณีปีพาทย์มอญ รำมอญ ประเพณีแห่น้ำหวาน ประเพณีการแห้วแซ่ (เป็งฮุงกราน) การแห่ทางหงส์และธงตะขาบ ประเพณีเหล่านี้สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของชุมชน และมีผลต่อการใช้พื้นที่ของชุมชนในด้านสาธารณะและกิจกรรมทางวัฒนธรรม

3) ด้านเศรษฐกิจดั้งเดิม ชาวบ้านในหมู่ 1 มีอาชีพดั้งเดิมในด้านเกษตรกรรมและการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยยังคงมีร่องรอยของภูมิปัญญาชุมชน เช่น เตาเผาโบราณ พื้นที่เศรษฐกิจสำคัญ หมู่ที่ 1 เป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการค้าขาย มีบ้านเรือนและร้านค้าที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำและถนนสายหลัก พื้นที่ค้าขายเหล่านี้มีทั้งผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น เครื่องปั้นดินเผา และสินค้าเกี่ยวกับวัฒนธรรมมอญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว การเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยววัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน เป็นจุดเด่นที่ส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเรียนรู้ภูมิปัญญาและสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน

ผลการสำรวจพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1 ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างที่ตั้งทางกายภาพ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการพึ่งพาเศรษฐกิจแบบชุมชน โดยมีเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่นในด้านวัฒนธรรมมอญ ซึ่งส่งผลต่อการออกแบบพื้นที่และกิจกรรมในพื้นที่

5.2 ผลจากการสัมภาษณ์แบบกลุ่ม และการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

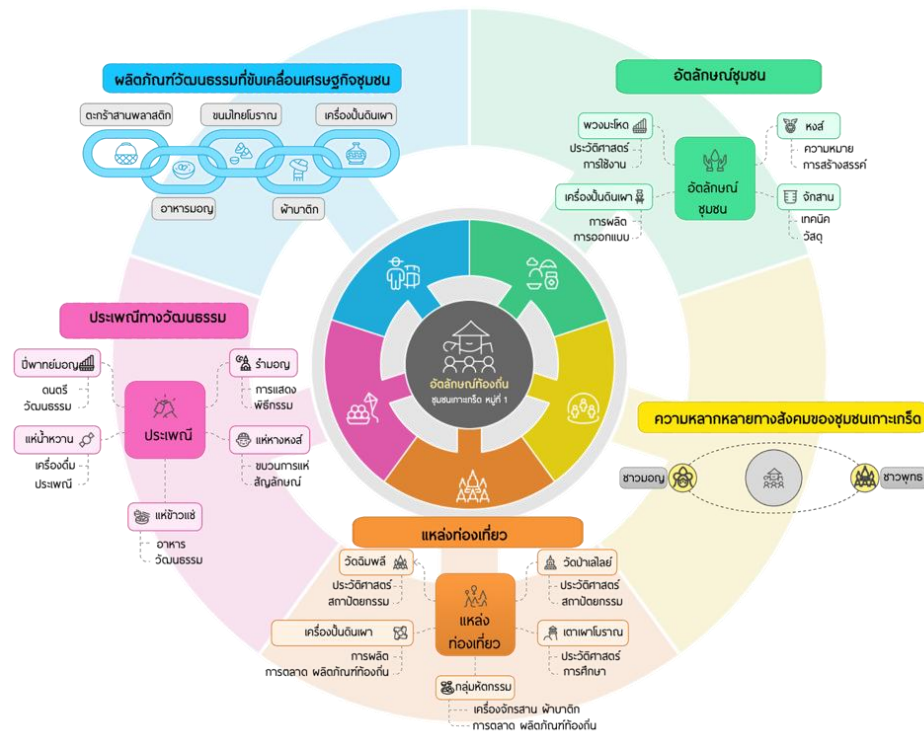
การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ตลอดกระบวนการในการออกแบบร่วมกับนักวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น โดยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น กระทั่งในมิติของข้อมูลเอกลักษณ์ชุมชน ที่จะสะท้อนถึงอัตลักษณ์ชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 รวมถึงความต้องการของชุมชนในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวและเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการแบ่งโซนพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ ร่วมกันกับทีมนักวิจัย รวมทั้งมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกับแนวความคิดในการออกแบบ และการพัฒนาแบบ เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้น

การเติบโตอย่างรวดเร็ว และการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวโดยที่ไม่มีการบริหารจัดการนั้น ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพและวัฒนธรรม รวมถึงลักษณะทางกายภาพที่ไร้ระเบียบ และไม่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน อาคารบ้านเรือนไม่สามารถรองรับกิจกรรมสาธารณะที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม อาคารบางส่วนมีสภาพทรุดโทรม และขาดการบำรุงรักษา

จากสภาพดังกล่าว จึงได้ศึกษาและจัดทำแนวทางการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนเกาะเกร็ด ตามกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการผ่านการมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวใหม่ให้กับชุมชน เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นของชุมชนเกาะเกร็ด บนฐาน

Figure 1: Map of the study area showing the location of the study area (highlighted in yellow) within the city of Bangkok. The map includes a scale bar (0 to 10 km) and a north arrow. The study area is located in the central part of the city, near the Chao Phraya River. The map also shows the surrounding urban areas and the river network.

จากผลการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์พื้นที่เพื่อหาศักยภาพในการรังสรรค์พื้นที่ทางวัฒนธรรม ประกอบกับเป้าหมายและความต้องการของผู้นำชุมชนและภาคีเครือข่าย ได้สรุปอัตลักษณ์พื้นที่ชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 เพื่อนำไปสู่การรังสรรค์พื้นที่ของชุมชนให้มีการออกแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยแบ่งออกเป็น 7 ด้าน ดังนี้ (1) อัตลักษณ์ของชุมชนหมู่ 1 ที่โดดเด่นและสื่อถึงความเป็นชุมชนเกาะเกร็ด ได้แก่ พวงมะโหด หงส์ จักสาน และเครื่องปั้นดินเผา (2) ด้านสังคมของชุมชนหมู่ 1 ส่วนใหญ่มีทั้งชาวพุทธและมอญ (3) แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญในชุมชนหมู่ 1 ได้แก่ วัดฉิมพลีฯ วัดป่าเลไลยก์ เตาเผาโบราณ และกลุ่มหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา (4) ประเพณี ได้แก่ ปี่พาทย์มอญ รำมอญ แห่ทางหงส์ แห่น้ำหวาน และแห่ข้าวแช่ (5) เศรษฐกิจ ได้แก่ ตะกร้าสานพลาสติก อาหารมอญ ขนมไทยโบราณ ผ้าบาติก และเครื่องปั้นดินเผา ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 อัตลักษณ์ท้องถิ่นชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 เพื่อเป็นแนวคิดในการรังสรรค์พื้นที่ทางวัฒนธรรม

ในขั้นตอนการออกแบบ ได้นำข้อมูลจากการสังเคราะห์ภูมิสังคมและอัตลักษณ์ และการสร้างกระบวนการรังสรรค์วัฒนธรรมพื้นถิ่นมาเป็นพื้นฐานสำคัญในการออกแบบ ผ่านการวางผังพื้นที่ชุมชนด้วยแนวคิดเรื่อง “พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space)” โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

พื้นที่ Zone 1 เป็นจุดเริ่มต้นของหมู่ 1 อยู่ใกล้กับท่าเรือที่เป็นทางเข้าออกสำคัญ มีร้านค้าขายของชุมชน และมีหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาของบ้านดินมอญ เป็นชุมชนดั้งเดิมที่สะท้อนวิถีชีวิตให้แก่ชุมชนได้ มีศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นจุดต้อนรับและบริการนักท่องเที่ยว และแสดงนิทรรศการหัตถกรรมพื้นบ้านให้แก่นักท่องเที่ยว

พื้นที่ Zone 2 เป็นส่วนการเรียนรู้ศิลปะพื้นบ้าน และพื้นที่โรงงานที่มีไว้เพื่อจัดกิจกรรมประเพณีของชุมชนหมู่ 1 บ้านลัดเกร็ด ในช่วงเทศกาล พื้นที่โซนนี้จึงเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับพื้นที่โซนที่ 1 และเพื่อดึงดูดความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว แต่บางส่วนมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีนัก ควรพัฒนาให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวโดยปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้มีความน่าสนใจให้นักท่องเที่ยวได้ชมวิถีชีวิตพื้นบ้านของหมู่ 1 และพัฒนาอาคารโรงงานให้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมเรียนรู้ภูมิปัญญา (Workshop) ของชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน

พื้นที่ Zone 3 มีท่าเรือของหมู่ 1 และศาลาริมน้ำ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวสำหรับการพักผ่อนและชมธรรมชาติริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งพื้นที่เหมาะแก่การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นห้องอาหารของชุมชน อีกทั้งยังมีท่าเรือไว้เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังสนับสนุนให้ชุมชนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ริมถนนได้ใช้พื้นที่โซนนี้เพื่อหารายได้ และยังส่งเสริมความสามัคคีของคนในชุมชน

พื้นที่ Zone 4 การออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ทางสัญจรพื้นที่ หมู่ที่ 1 เพื่อให้เกิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมตลอดระยะทาง 950 เมตร เชื่อมโยงพื้นที่กิจกรรมและส่งเสริมให้พื้นที่หน้าบ้านของชุมชนเป็นพื้นที่วัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม

การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ 1 โดยการมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ชุมชนมีบทบาทในการกำหนดรูปแบบและการใช้พื้นที่สาธารณะในการกำหนดพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการออกแบบ ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 สรุปศักยภาพพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการออกแบบ

5.3 ผลของแนวทางการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรม

ในการออกแบบ ได้ปรับพื้นที่ใช้สอยและปรับปรุงภูมิทัศน์ตามเส้นทางสัญจรหลักของชุมชน ตลอดระยะทาง 950 เมตร และอาคารที่เป็นศูนย์กลางกิจกรรมสำคัญ อาทิ จุดต้อนรับ โรงทาน และห้องอาหาร รวมถึงรูปแบบโคมไฟที่ใช้ส่องสว่างตามแนวทางเดินในชุมชน ดังภาพที่ 5-9 ตามลำดับ เพื่อให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมและเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวใหม่ให้กับชุมชนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยได้นำเสนอแบบให้กับชุมชนเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและนำมาปรับปรุงเพื่อเสนอต่อชุมชน เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่ทางวัฒนธรรมต่อไป

ผลการออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1 เป็นตัวอย่างของแนวทางการออกแบบที่แสดงถึงการเชื่อมโยงระหว่างด้านที่ตั้งและกายภาพพื้นที่ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ เพื่อพัฒนาเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว เน้นการอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ พร้อมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ที่คำนึงถึงการผสมผสานระหว่างกิจกรรมทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในหมู่ที่ 1 มีส่วนสำคัญในการกำหนดและใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรม ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกับนักวิจัย โดยการแบ่งพื้นที่ตามกิจกรรม เช่น การตกแต่งด้านหน้าพื้นที่อยู่อาศัยด้วยรูปแบบโคมไฟตลอดแนวทางเดิน กิจกรรมการค้าขายสินค้าชุมชนร่วมกับการบริหารจัดการในการต้อนรับนักท่องเที่ยว และพื้นที่การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม

ลานกิจกรรมลานโรงทาน

ห้องอาหารรักษ์มอญ

พวงปัด

ชาตินมอญ

เครื่องปั้นดินเผา

สีแดง

- สีธงชาตินมอญ

สีน้ำตาลดินเผา

- สีเครื่องปั้นดินเผา

สีขาว

- สีดอกหมอกทะเล

สีเหลืองทอง

- สีขนมหวาน

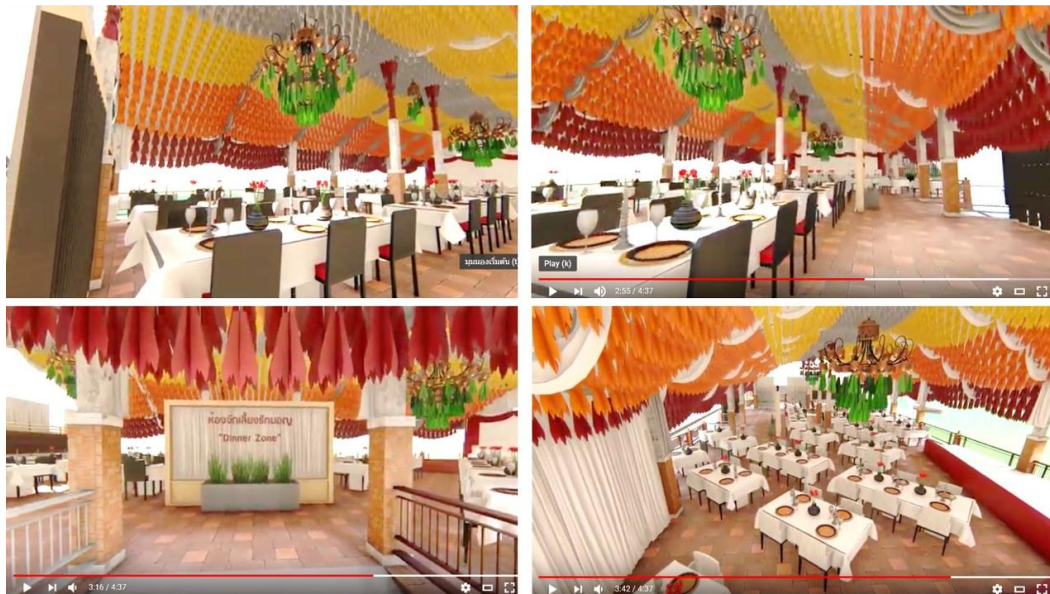
ภาพที่ 5 ตัวอย่างผลงานการออกแบบปรับปรุงพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการเชื่อมโยงการออกแบบกับภูมิสังคม

ผลการออกแบบลานกิจกรรมโรงทาน

ภาพที่ 6 ตัวอย่างผลงานการออกแบบปรับปรุง พื้นที่ Zone 2 ส่วนการเรียนรู้ศิลปะพื้นบ้าน และพื้นที่โรงทาน
ด้วยโปรแกรมพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม

ผลการออกแบบห้องอาหารรักยมอญ

ภาพที่ 7 ตัวอย่างผลงานการออกแบบปรับปรุง พื้นที่ Zone 3 ห้องอาหารของชุมชน ด้วยโปรแกรมพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม

แบบจำลองผลงานการออกแบบ “พื้นที่โรงทานและห้องอาหารรักยมอญ”

ภาพที่ 8 แบบจำลองภาพการออกแบบปรับปรุงพื้นที่ทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 9 การนำเสนอผลงานการออกแบบและการปรับปรุงพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะ

6. สรุปและอภิปรายผล

การออกแบบและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1 เป็นแนวทางที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่กายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ในกระบวนการออกแบบได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การปรับปรุงเส้นทางสัญจรหลักระยะทาง 950 เมตร การจัดพื้นที่ที่สำคัญ เช่น จุดต้อนรับ โรงทาน และห้องอาหาร ตลอดจนการใช้โคโมไฟเป็นองค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็นการผสมผสานองค์ประกอบเชิงกายภาพเข้ากับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ นอกจากนี้ การแบ่งพื้นที่ตามลักษณะกิจกรรมยังช่วยสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนผ่านการท่องเที่ยว

การออกแบบและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1 แสดงให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (UNESCO, 2013) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการออกแบบ ตั้งแต่การรับฟังความคิดเห็นจนถึงการนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุง ช่วยให้การออกแบบสามารถตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่อย่างแท้จริง เป็นการใช้อยุทธศาสตร์พื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนและส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากให้เติบโตควบคู่ไปกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) เพื่อส่งเสริมการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและสร้างเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม อีกทั้งยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ สอดคล้องกับ (แดนชัย ไพรสมนต์, 2557) ที่เคยกล่าวไว้ในวิจัยเรื่องการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา: ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ด้วยแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น ใช้วิธีการตามลักษณะและคุณค่าความสำคัญขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและประโยชน์ต่อชุมชนเอง นอกจากนี้ การออกแบบพื้นที่ให้สามารถรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้พร้อมกัน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดการพัฒนาเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงระหว่างมิติต่าง ๆ ได้แก่ มิติทางกายภาพ มิติทางเศรษฐกิจ และมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (กรมการท่องเที่ยว, 2561)

โดยสรุป การออกแบบและพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด หมู่ที่ 1 จะเป็นแนวทางที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น หรือให้กับชุมชนอื่น ๆ ในบริบทใกล้เคียงกัน โดยเน้นการอนุรักษ์เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้เนื่องจากได้รับการสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ อีกทั้งได้รับความร่วมมือจากหัวหน้าชมรม คุณพงษ์พันธุ์ ไชยนิล และสมาชิกชมรม รักรัชมอญเกาะเกร็ด รวมไปถึงผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบทุกท่าน

8. เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว. (2561). *แผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ.2561-2564 ของกรมการท่องเที่ยว*. กรมการท่องเที่ยว. <https://www.dot.go.th/storage/กลุ่มแผน/5V7jtvCF7hvNiPXPU7M0dT7giHiF1ZbRokN8nBVx.pdf>
- กาญจนา แสงลัมสุวรรณ และ ศรินยา แสงลัมสุวรรณ. (2555). การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน. *วารสารนักบริหาร*, 32(4), 139–146.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2565). สัมผัสเสน่ห์เกาะเกร็ด นนทบุรี. <https://www.tourismthailand.org>
- จิตติสุข วัฒนะ. (2557). การศึกษาเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ถนนวัฒนธรรม (ถนนคนเดิน) ของจังหวัดพิษณุโลก. *วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์*, 7(2), 71–80.
- ชมพูนุท คงพูนสิน (2561). *การสรรค์สร้างพื้นที่สาธารณะชุมชนเมือง เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์เชิงสังคมอย่างยั่งยืน* [ดุชนิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. http://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2018/TU_2018_5716300024_10638_11303.pdf
- ณัฐกานต์ เพ็งหาพันธ์. (2554). *การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย* [วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น]. http://tourismlibrary.tat.or.th/medias/KKU0069/KKU0069_fulltext.pdf
- แดนชัย ไพรสนธ์. (2557). การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา: ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. *วารสารวิชาการ Veridian*, 7(2), 1477–1487.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. https://www.ilaw.or.th/wp-content/uploads/2018/03/NS_Draftplan05-1.pdf
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2550). *แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ด. (2562). *แผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเกาะเกร็ด ประจำปี พ.ศ. 2562 – 2565*. องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ด. <https://www.kohkred-sao.go.th/public/list/data/detail/id/75/menu/1196/page/1/catid/67>
- Creighton, J. L. (2005). *The public participation handbook: Making better decisions through citizen involvement*. Jossey-Bass.
- Jackson, J. B. (1984). *Discovering the vernacular landscape*. Yale University Press.
- Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. MIT Press.
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. UNESCO. <https://ich.unesco.org/doc/src/15164-EN.pdf>
- UNESCO. (2013). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO. <https://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>